

ГРУШЕЦЬКИЙ Б. П.

УДК 327(497.2)

ВИКОНАВЧА ГІЛКА ВЛАДИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ

Досліджено роль органів виконавчої влади у системі формування та реалізації зовнішньополітичного курсу Республіки Болгарія. Виявлено, що Рада міністрів - провідний інститут виконавчої гілки влади - є також ключовим елементом зовнішньополітичного механізму Болгарії. Визначено місце та функції окремих міністерств та відомств у механізмі формування зовнішньої політики Болгарії.

Ключові слова: Республіка Болгарія, зовнішньополітичний механізм, виконавча влада, Рада міністрів.

Исследуется роль органов исполнительной власти в системе формирования и реализации внешнеполитического курса Республики Болгария. Выявлено, что Совет министров - ведущий институт исполнительной ветви власти - является также ключевым элементом внешнеполитического механизма Болгарии. Определены место и функции отдельных министерств и ведомств в механизме формирования внешней политики Болгарии.

Ключевые слова: Республика Болгария, внешнеполитический механизм, исполнительная власть, Совет министров.

Role of the executive power in the foreign policy formation and implementation system of Republic of Bulgaria are analyzed in the article. It is revealed that Council of Ministers - leading institute of the executive branch of power - is also the key element of foreign-policy mechanism of Bulgaria. Place and functions of the different ministries and offices in the foreign-policy formation mechanism of Bulgaria are defined.

Key words: Republic of Bulgaria, foreign-policy mechanism, executive power, Council of Ministers.

Визначення зовнішньополітичного механізму держави є вкрай важливим для прогнозування поведінки держави у міжнародному середовищі, змін її зовнішньополітичного курсу, ефективності зовнішньополітичних дій. Це дозволяє правильно орієнтувати зовнішньополітичні зусилля України для досягнення максимального результату у двосторонніх відносинах. Крім того, аналіз зарубіжного досвіду допомагає у реформуванні вітчизняних владних інститутів, відповідальних за зовнішню політику.

Тема зовнішньополітичного механізму Республіки Болгарія є недостатньо розкритою на сьогоднішній день, зокрема вона не досліджувалась вітчизняними дослідниками. Найбільш повним дослідженням з цього питання є праця С. Катсікаса "Переговорна дипломатія в "новій Європі": Зовнішня політика у посткомуністичній Болгарії". Головною метою монографії є виявлення впливу процесу європейської інтеграції як ключового пріоритету на зовнішню політику держави. Для цього аналізуються зміни, що відбулися всередині зовнішньополітичного

механізму після 1989 р., особлива увага приділяється європеїзації зовнішньополітичних програм партій, а також ролі державних інститутів, відповідальних за інтеграцію в ЄС. Головна увага приділяється аналізу зовнішньої політики Болгарії до середини першого десятиріччя XXI ст., подальший її розвиток розглядається фрагментарно.

Серед загальних праць можна також відзначити монографію Й. Кожухарова "Дипломати, консули, протокол", проте в ній означена тема розглядається побіжно, крізь призму лише нормативно-правових документів. Зовнішньополітичний механізм Болгарії початку 1990-х рр. проаналізовано у статті Т. Іванова "Нова політична система і механізми болгарської зовнішньої політики". Питання спадкоємства зовнішньої політики держави розглядає Д. Дінков. Досить добре розроблене питання участі органів національної безпеки у формуванні зовнішньої політики Болгарії: йому присвячені праці Ю. Георгієва, Г. Кристева, Ц. Маринова, Ч. Христова. Роль Міністерства закордонних справ у виробленні зовнішньополітичного курсу країни в умовах трансформації суспільно-політичного ладу на межі 1980-х - 1990-х рр. розкрита у публікації І. Матеєва.

Отже, для системного аналізу зовнішньополітичного механізму Болгарії та ролі у ньому виконавчої гілки влади використовувались, в першу чергу, офіційні документи: Конституція Республіки Болгарія, закони ("Про міжнародні договори" 2001 р., "Про оборону та збройні сили Болгарії" 1995 і 2009 рр., "Про направлення та використання болгарських збройних сил поза територією Республіки Болгарія" 2005 р., "Про Державне агентство "Національна безпека" 2007 р. зі змінами 2013 р.), укази Президента Республіки Болгарія, рішення та постанови Ради міністрів, доктринальні документи, статuti міністерств і відомств. Дослідження неформальних зв'язків та впливів у системі формування зовнішньої політики, моделей взаємодії між окремими органами

виконавчої влади здійснювалось на основі спогадів та програмних статей болгарських громадсько-політичних діячів: Н. Кралева, Г. Піринського, Н. Слатинського. Використовувались матеріали болгарської офіційної періодики (видання "Державний вісник" та "Болгарський дипломатичний огляд"), а також веб-ресурсів (юридична база даних CIELA, база даних урядових документів PRIS, офіційний сайт Національної розвідувальної служби).

Метою статті є комплексне дослідження місця та функцій органів виконавчої влади у зовнішньополітичному механізмі Болгарії як системи.

Докорінна зміна правових основ функціонування зовнішньополітичного механізму Болгарії відбулась на межі 1980-х - 1990-х рр. Пленум Центрального комітету (ЦК) Болгарської комуністичної партії (БКП) у грудні 1989 р. прийняв рішення про відміну статей 2 і 3 Конституції Народної Республіки Болгарія (НРБ) 1971 р., що узаконували провідну роль партії в політичному житті країни. З цього моменту будь-які політичні партії були позбавлені конституційного права безпосередньо впливати на зовнішню політику держави [40, с. 41]. Тоді ж почався процес кардинальних демократичних перетворень у Болгарії, що призвів до ліквідації жорсткої централізації прийняття зовнішньополітичних рішень, що раніше було виключною прерогативою ЦК БКП і лідера партії Тодора Живкова.

Прийнята в липні 1991 р. нова Конституція Болгарії передбачала наявність зовнішньополітичних повноважень у чотирьох центральних органів влади: Народних зборів, Президента, Ради міністрів і Конституційного суду [11]. Окрім цього, нормативно-правові акти, прийняті у 1991-2013 рр. наділили такими повноваженнями низку органів виконавчої влади: міністерство закордонних справ, міністерство оборони, Державне агентство з питань болгар на чужині (ДАБЧ), Державне агентство "Національна безпека" (ДАНБ), Національна розвідувальна служба (НРС),

інші міністерства та відомства, Рада безпеки при Раді міністрів.

Центральним органом виконавчої влади Болгарії є Рада міністрів. До її складу входять прем'єр-міністр і міністри, що очолюють профільні міністерства. При Раді міністрів і окремих міністерствах діють спеціалізовані відомства. Частина виконавчих структур (НРС, Національна служба охорони) підпорядковується Президенту.

Конституція Болгарії установлює в державі парламентську форму правління. Виходячи з цього, Основний закон вказує, що "Рада міністрів керує та здійснює внутрішню та зовнішню політику країни", зокрема "забезпечує громадський порядок і національну безпеку та здійснює загальне керівництво збройними силами" [11, с. 31]. Жодне зовнішньополітичне рішення не може бути прийнятим, згідно з законодавством Болгарії, без ухвалення Радою міністрів. Уряд видає постанови, розпорядження та рішення, що є обов'язковими для виконання усіма органами виконавчої влади [10, с. 86].

Одним з ключових повноважень у зовнішньополітичній сфері, що належить виконавчій владі, є право Ради міністрів самостійно укладати, затверджувати та денонсувати міжнародні угоди [11, с. 31], лише деякі їх види зобов'язані ратифікувати Народні збори. Порядок розробки та прийняття міжнародних договорів визначається Законом про міжнародні договори Республіки Болгарія від 2001 р. Указ № 1496 про участь НРБ у міжнародних договорах, що діяв до того, передбачав практично ідентичну схему [36]. Відповідно до закону, цей тип документів розроблюється міністрами чи керівниками відомств, виходячи зі свого профілю. Проект міжнародного договору узгоджується з МЗС та іншими зацікавленими міністерствами, що надають свої письмові висновки. Після цього документ вноситься на розгляд Ради міністрів, яка має право прийняти чи відхилити проект, призначає відповідальних за переговори та підписання договору. Така

процедура поширюється і на відміну міжнародних договорів [6, с. 3].

Значні повноваження Рада міністрів має в сфері оборони та національної безпеки, загальне керівництво якою воно здійснює. До них, в першу чергу, відноситься стратегічне планування, що включає розробку національної стратегії безпеки, національної військової (з 2011 р. - оборонної) стратегії та військової доктрини. У провадженні Ради міністрів знаходиться розробка та прийняття інших документів, пов'язаних з обороною та національною безпекою, а саме програми розвитку збройних сил, державного плану військового часу, стратегічного огляду оборони тощо. Центральний виконавчий орган пропонує Президенту приведення збройних сил у високу ступінь боєготовності, оголошення загальної чи часткової мобілізації, призначення та звільнення вищого командного складу збройних сил, передає на затвердження стратегічні плани дій збройних сил [8, с. 5].

Рада міністрів має право самостійно надсилати збройні сили Болгарії за межі країни для виконання союзницьких зобов'язань згідно з міжнародними угодами військово-політичного характеру, що вступили в силу, а також здійснення гуманітарних місій. Одночасно вона повинна повідомити про свої дії Президенту і парламенту, і якщо існують сумніви щодо їх законності, остаточне рішення ухвалює Народні збори [5, с. 5; 8, с. 12].

Серед завдань Ради міністрів - розгляд і внесення до Народних зборів доповідей різних служб і відомств, а також щорічної доповіді про стан національної безпеки Болгарії. В доповідях аналізуються ризики, небезпеки та загрози безпеці, готовність і способи реагування на них. Висновки доповідей здатні впливати на роботу органів національної безпеки [14, с. 139]. Істотними є і її кадрові повноваження: відповідно до урядових рішень відбувається призначення голови ДАБЧ, надається рекомендація про призначення голови ДАНБ [3, с. 2; 38, с. 19].

Незважаючи на те, що всі зовнішньополітичні рішення Ради міністрів ухвалюються в результаті голосування, високою є персональна роль прем'єр-міністра країни. Як посадова особа він має право вести переговори та самостійно, без спеціального наділення повноваженнями, підписувати міжнародні договори, здійснювати офіційні візити, запрошувати своїх колег з інших держав відвідати Болгарію [10, с. 86]. У 2013 р. відбувається процес деякого посилення повноважень прем'єр-міністра. Так, якщо раніше кандидатура голови ДАНБ подавалась Радою міністрів для подальшого затвердження, то з червня 2013 р. в результаті законодавчих змін це право отримав особисто прем'єр-міністр [3, с. 2; 4, с. 4].

Як головує на засіданнях Ради міністрів і координуючий роботу всіх міністерств прем'єр-міністр може впливати на процес розгляду зовнішньополітичних питань, прийняття рішень і їх оприлюднення. Прикладом можуть слугувати дії Ф. Димитрова 15 січня 1992 р., особиста позиція якого дозволила не лише прийняти рішення про визнання незалежності колишніх республік СФРЮ за відсутності міністра закордонних справ С. Ганева, що був противником односторонніх кроків в цьому питанні, але й проголосити про це того ж дня в парламенті, незважаючи на те, що планувалось тримати документ у таємниці до повернення С. Ганева [13, с. 382-384].

З 1998 р. відповідно до Концепції національної безпеки при Раді міністрів працює координаційна Рада безпеки [1, с. 143]. До її складу входять прем'єр-міністр, міністри закордонних справ, оборони, внутрішніх справ, їх заступники, начальник Генерального штабу, керівники служб розвідки та контррозвідки. Президент особисто або через своїх представників може приймати участь в роботі ради. Завданнями цього органу є аналіз поточної інформації про ризики національної безпеки, прогнозування їх динаміки, планування заходів з нейтралізації небезпек і

пропонування рішень під час криз, координація планів спецслужб із отримання інформації, розробка щорічної доповіді про стан національної безпеки країни [12, с. 7].

Центральним органом виконавчої влади, що безпосередньо здійснює зовнішню політику Болгарії, є міністерство закордонних справ. Воно, як зазначає Т.Іванов, "виконує ключове завдання "кухні" зовнішньої політики: готує проекти зовнішньополітичних рішень, проводить попередні переговори з погодження позицій і документів, отримує та передає офіційну та неофіційну інформацію, здійснює необхідну дослідницьку, кадрову та протокольну діяльність" [9, с. 52].

Самостійність МЗС і його роль у формуванні зовнішньої політики значно зросли після 1989 р. Раніше усі зовнішньополітичні рішення приймалися керівними органами БКП, а потім направлялись для виконання міністерствами та відомствами. Кадрова політика також перебувала у віданні партії: дипломати часто призначались на свої посади ЦК БКП, пропозиції міністра ігнорувались [16, с. 72-73].

Всі функції, що виконує Міністерство закордонних справ, можна розділити на чотири групи.

1. Пов'язані з формуванням зовнішньої політики Болгарії (розробка зовнішньополітичних аналізів, проектів стратегій, програм і концепцій, участь у підготовці проектів міжнародних угод, розробка позицій, цілей і завдань, затвердження складу делегацій для проведення переговорів, участь у міжнародних конференціях, роботі міжнародних організацій).

2. Координуючі зовнішньополітичну діяльність інших державних органів (керівництво та координація виконання міжнародних обов'язків Болгарії, пов'язаних з її участю в ЄС, ООН і НАТО, взаємодія з органами державної влади при здійсненні ними повноважень в області зовнішньої політики та міжнародної діяльності).

3. Практичні - з реалізації зовнішньої політики країни (підтримка та розвиток двостороннього, регіонального та багатостороннього співробітництва, дипломатичних і консульських відносин з іншими державами та міжнародними організаціями, проведення переговорів і укладання міжнародних договорів, координація і проведення переговорів щодо приєднання Болгарії до міжнародних організацій, захист прав і інтересів болгарської держави, її громадян, болгарських національних меншин за межами країни).

4. Кадрові (організація підбору, підготовки, підвищення кваліфікаційного рівня та руху дипломатичних кадрів, зокрема пропонування кандидатур керівників зарубіжних представництв, генеральних і почесних консулів) [8, с. 8; 24-34].

В окремі періоди міністерство виконувало також додаткові функції. У 1992-1995 рр. після розформування Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків воно відповідало також за розробку та здійснення зовнішньоекономічної політики Болгарії [9, с. 54; 29], з 2013 р. у зв'язку з курсом уряду П. Орешарського на активізацію зовнішньої торгівлі Болгарії це положення знову увійшло до переліку функцій міністерства [32, с. 4]. До 1999 р. Статут міністерства закордонних справ містив пункт про спостереження й аналіз процесів і тенденцій розвитку болгарських меншин за кордоном [25; 28; 29], проте згодом цей обов'язок був покладений на ДАБЧ.

Структура міністерства протягом 1989-2013 рр. декілька разів зазнавала значних змін. До 1992 р. зберігався поділ на відділи: територіальні чи політичні, які займались окремими напрямками зовнішньої політики Болгарії, а також функціональні, що забезпечували діяльність міністерства в цілому. У 1992 р. була здійснена істотна реорганізація, відділи почали називатись управліннями, а їх кількість скоротилась [9, с. 52-53]. З 1999 р. структурні одиниці

отримали нову назву - дирекції, що зберігається до наших днів.

Роль міністерства закордонних справ у зовнішньополітичному механізмі залежить не лише від повноважень, але й від конкретних умов роботи. Наприклад, в період перебування при владі уряду С. Сакскобургготського, який в руслі монархічних традицій надавав значну автономію для діяльності окремих міністерств і відомств, багато які з аспектів зовнішньополітичного курсу особисто визначались міністром закордонних справ С. Пасі [35, с. 144]. Тоді як наприкінці 1991-1992 рр. прем'єр-міністр Ф. Димитров - лідер Союзу демократичних сил - і міністр закордонних справ С. Ганев, призначений за квотою Руху за права і свободи, змагались за право формувати зовнішньополітичний курс. Зокрема, в той час, коли міністр здійснював візити до арабських країн, намагаючись зберегти зв'язки з ними, голова уряду робив публічні заяви на підтримку політики Ізраїлю на Близькому Сході [13, с. 385]. У січні 1992 р. між ними виникла суперечка з питання визнання незалежності Македонії: С. Ганев закликав узгоджувати свою позицію з ЄЕС, в той час як Ф. Димитров наполягав на самостійних діях. Як зазначалось вище, прем'єр-міністр отримав перемогу в цьому протистоянні [40, с. 45].

Певну роль у формуванні зовнішньої політики Болгарії відіграють її дипломатичні представники за кордоном, які забезпечують державні органи інформацією про внутрішнє становище та зовнішню політику окремих країн і міжнародних організацій. З метою формування більш повної картини вони мають широкі контакти з політичними інститутами та організаціями держав, у яких працюють [16, с. 77]. В той же час однією з проблем зовнішньополітичного механізму Болгарії є відсутність державної політики з підготовки та розвитку кадрів зовнішньополітичної служби [2, с. 98].

Другим за важливістю міністерством, що здійснює істотний вплив на формування

зовнішньої політики Болгарії, є Міністерство оборони. Воно відповідає за планування оборони, здійснює міжнародне співробітництво у цій сфері, укладає міжнародні договори за дорученням Ради міністрів, затверджує військові доктрини й оперативні плани збройних сил, призначає та відкликає військових аташе. Для затвердження Радою міністрів міністр оборони розробляє та презентує проекти Національної оборонної стратегії, плану розвитку збройних сил, стратегічних і періодичних оглядів оборони й інші документи [8, с. 5-6].

При міністерстві діє Рада оборони, до компетенції якої належить обговорення проектів Національної оборонної стратегії, плану розвитку збройних сил, пропозицій з призначення на вищі командні посади, а також Штаб оборони, що розробляє стратегічні прогнози, аналізи, воєнні оцінки та рекомендації до прийняття рішень у сфері оборони та виготовлення стратегічних планів дій збройних сил [8, с. 8, 14].

Начальник оборони (до 2009 р. - начальник Генерального штабу [7]) як найвищий за посадою військовослужбовець і безпосередній керівник Болгарської армії допомагає міністру оборони в аналізі й оцінці ризиків безпеки та військових загроз, пропонує варіанти їх подолання, бере участь у плануванні оборони, розробці доктринальних документів, керує військовою розвідкою, представляє Болгарію на засіданнях воєнних комітетів ЄС і НАТО [8, с. 14-15]. Повноваження начальника оборони були розширені порівняно з Законом про оборону та ЗС 1995 р., що обмежував їх переважно кадровою сферою [7].

Механізм формування зовнішньої політики Болгарії включає також низку державних відомств, в першу чергу ДАНБ, НРС і ДАБЧ. Хоча вони не мають істотних повноважень у прийнятті зовнішньополітичних рішень, інформація й аналітичні матеріали, що надаються їх співробітниками, здійснюють значний вплив на цей процес.

Політичні трансформації межі 1980-х - 1990-х рр. фактично зруйнували систему національної безпеки Болгарії, що існувала в комуністичний період, коли всі завдання з її забезпечення виконувались Комітетом державної безпеки, який відносився до структури МВС, але підпорядковувався напряму вищому партійному керівництву Болгарії [39, с. 31]. У 1990-х - першій половині 2000-х рр. ця сфера була фрагментована: діяло декілька профільних структур, підконтрольних різним органам влади: Президенту, МВС, Міністерству оборони. При цьому не існувало певної загальної системи їх функціонування, зокрема координації діяльності й обміну інформацією [15, с. 56-58].

Функції контррозвідки у 1990-1991 рр. виконувала Національна служба захисту Конституції при Міністерстві внутрішніх справ. У 1991 р. на її основі була створена Національна служба безпеки (НСБ). Служба мала право надавати інформацію державним органам, які могли її використовувати в подальшому в процесі формування зовнішньої політики. Крім того, директор НСБ міг самостійно підтримувати контакти з відповідними службами інших держав і міжнародних організацій для протидії загрозам національній безпеці, запобігання виникненню міждержавної напруженості чи вирішення деяких суперечливих питань у двосторонніх відносинах [14, с. 145-149]. Військова контррозвідка, що функціонувала в межах Міністерства оборони, була представлена двома структурами: Розвідувальним управлінням Генерального штабу та Службою "Воєнна інформація" [35, с. 142].

Однак у 2007 р. більша частина структур контррозвідки (НСБ, воєнна та фінансова контррозвідка) була об'єднана у ДАНБ. Головним завданням єдиного відомства стала протидія загрозам національній безпеці Болгарії, зокрема пов'язаним з розвідкою на користь інших сил, загрозою суверенітету та територіальній цілісності країни, економічній і фінансовій безпеці.

Агентство, окрім інших обов'язків, розробляє інформаційні й аналітичні документи, призначені для органів влади відповідно до їх функцій і завдань [3, с. 2, 5, 21].

Діяльність НРС регулюється кількома нормативно-правовими актами, оскільки не існує окремого профільного закону. Вона була виділена зі структури Комітету державної безпеки відповідно до указу Державної ради НРБ від 5 лютого 1990 р. Директора НРС призначає Президент за пропозицією уряду [14, с. 125, 138-139]. Основними завданнями служби є забезпечення актуальної та достовірної інформації для реалізації зовнішньополітичних пріоритетів країни, забезпечення економічної безпеки, зовнішня контррозвідка, боротьба з асиметричними загрозами. Співробітники НРС готують інформаційні й аналітичні матеріали для органів державної влади [17].

Необхідність упорядкування відносин між офіційною владою Болгарії та болгарською діаспорою привела до створення у 1992 р. Агентства з питань болгар на чужині [22]. У 2000 р. агентство було реформоване: відомство отримало нову назву - ДАБЧ, було прийнято статут організації [21]. Згідно з документом, головною функцією організації є "координація здійснення державної політики стосовно болгар, що мешкають за межами Республіки Болгарія". До обов'язків ДАБЧ відносяться допомога органам влади в розробці державної політики та нормативно-правових актів, які стосуються зарубіжних болгар, координація діяльності міністерств і відомств, місцевої адміністрації в цій сфері, вивчення стану й існуючих проблем болгарської діаспори, підтримка постійних зв'язків з болгарськими спільнотами у світі [37].

Статут ДАБЧ, що був прийнятий у 2006 р., розширює повноваження відомства. Окрім вищезазначених функцій, новий документ передбачає участь у підготовці до укладання міжнародних договорів, що мають відношення до болгарських спільнот, репрезентація держави у міжнародних

організаціях під час розгляду питань, які стосуються до його компетенції, видання свідоцтв про болгарське походження [38, с. 19]. Таким чином, ДАБЧ, на відміну від ДАНБ і НРС має можливість впливати на формування зовнішньої політики Болгарії не лише шляхом надання інформації й аналітичних матеріалів, але й приймаючи участь у розробці державних і міжнародних нормативно-правових актів, що стосуються сфери його діяльності.

Динаміка зовнішньополітичної діяльності держави також здійснює вплив на структуру механізму формування зовнішньої політики. Зокрема, реалізація ключового напрямку зовнішньої політики Болгарії - європейської інтеграції - вимагала створення спеціальних органів влади. У березні 1995 р. були сформовані перші профільні інститути: Урядовий комітет з європейської інтеграції на чолі з прем'єр-міністром, а також Координаційна комісія цього комітету [19, с. 11]. Координаційна комісія на чолі з заступником міністра закордонних справ відповідає за узгодженість дій усіх гілок влади та перебувала під контролем парламентського комітету з зовнішньої політики та європейської інтеграції. Після приходу до влади СДС у 1997 р. процес вироблення рішень з цього питання змінився: основні повноваження перейшли до окремих міністерств, зокрема Міністерство юстиції та євроінтеграції стало відповідати за адаптацію болгарського законодавства до європейського, Міністерство закордонних справ - за співпрацю з ЄС у межах програм фінансової допомоги [41, с. 18].

3 травня 2002 р. статус заступника міністра закордонних справ, відповідального за переговори з ЄС, було підвищено до рівня міністра. Цей крок, скоріше, був символічним, оскільки не передбачав створення окремого міністерства, проте повинен був підкреслити значення, яке Болгарія надавала своєму приєднанню до ЄС [18, с. 64; 20, с. 3]. Міністр з європейських справ спільно з міністром закордонних справ

- (10.02.2000) [Електронен ресурс]. - Режим на достъп: <http://pris.government.bg/>
22. Постановление № 180 на Министерският съвет от 07 септември 1992 относно създаване на Агенция за българите в чужбина [Електронен ресурс]. - Режим на достъп: <http://pris.government.bg/>
 23. Постановление № 197 на Министерския съвет от 29 август 2002 г. за изменение и допълнение на нормативни актове на Министерския съвет // Държавен вестник. - 2002. - № 85. - С. 4-6.
 24. Постановление № 34 на Министерския съвет от 21 февруари 2006 г. за приемане на Устройствен правилник на Министерството на външните работи // Държавен вестник. - 2006. - № 19. - С. 3-18.
 25. Постановление № 335 на Министерския съвет от 20 август 1997 г. за определяне на основните функции и задачи на Министерството на външните работи [Електронен ресурс]. - Режим на достъп: <http://pris.government.bg/>
 26. Постановление № 340 на Министерския съвет от 30 декември 2009 г. за приемане на Устройствен правилник на Министерството на външните работи // Държавен вестник. - 2010. - № 4. - С. 14-35.
 27. Постановление № 365 на Министерския съвет от 27 декември 2011 г. за приемане на Устройствен правилник на Министерството на външните работи // Държавен вестник. - 2011. - № 105. - С. 44-70.
 28. Постановление № 65 на Министерския съвет от 22 март 1995 г. за определяне основните функции и задачи на Министерството на външните работи [Електронен ресурс]. - Режим на достъп: <http://new.ciela.net/>
 29. Постановление № 43 на Министерския съвет от 20 март 1992 г. за определяне основните функции и задачи на Министерството на външните работи [Електронен ресурс]. - Режим на достъп: <http://new.ciela.net/>
 30. Постановление № 161 на Министерския съвет от 7 юли 2008 г. за приемане на Устройствен правилник на Министерството на външните работи и за изменение и допълнение на нормативни актове на Министерския съвет // Държавен вестник. - 2008. - № 64. - С. 13-35.
 31. Постановление № 186 на Министерския съвет от 21 август 2003 г. за приемане на Устройствен правилник на Министерството на външните работи // Държавен вестник. - 2003. - № 76. - С. 28-39.
 32. Постановление № 202 на Министерския съвет от 11 септември 2013 г. за приемане на Устройствен правилник на Министерството на външните работи // Държавен вестник. - 2013. - № 80. - С. 3-30.
 33. Постановление № 221 на Министерския съвет от 30 ноември 1999 г. за приемане на Устройствен правилник на Министерството на външните работи и за преобразуване и закриване на административни структури към министъра на външните работи [Електронен ресурс]. - Режим на достъп: <http://new.ciela.net/>
 34. Постановление № 294 на Министерския съвет от 20 декември 2001 г. за приемане на Устройствен правилник на Министерството на външните работи // Държавен вестник. - 2002. - № 1. - С. 96-105.
 35. Слатински Н. На вниманието на господин Президента, 2002-2006 / Н. Слатински. - София: Изток-Запад, 2008. - 711 с.
 36. Указ № 1496 за участие на Народна република България в международни договори [Електронен ресурс]. - Режим на достъп: <http://web2.apis.bg/sofiacouncil/p.php?i=5912>
 37. Устройствен правилник на Държавната агенция за българите в чужбина (21.02.2000) [Електронен ресурс]. - Режим на достъп: <http://pris.government.bg/>
 38. Устройствен правилник на Държавната агенция за българите в чужбина (11.09.2006) // Държавен вестник. - 2006. - № 77. - С. 19-22.
 39. Христов Ч. Секретните служби и преходът: Открехва завесата към повече истини / Ч. Христов. - София: Сиела, 2004. - 151 с.
 40. Katsikas S. Negotiating Diplomacy in the New Europe: Foreign Policy in Post-Communist Bulgaria / S. Katsikas. - London: I. B. Tauris, 2011. - 267 p.
 41. Todorov A. The Role of Political Parties in the Bulgaria's Accession to the EU / A. Todorov. - Sofia: Center for the Study of Democracy, 1999. - 40 p.

